

**MİLLÎ MÜCADELE'NİN
YEREL TARİHİ
1918-1923**

**LOCAL HISTORY
OF THE NATIONAL STRUGGLE
1918-1923**

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923 Cilt: 1 / Local History of the National Struggle 1918-1923 Vol: 1

Türkiye Bilimler Akademisi Tarih Serisi: 1

ISBN: 978-625-8352-62-7 (Tk) - 978-625-8352-63-4 (1. Cilt) DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-63-4

**Türkiye 1918-1923 Millî Mücadele'nin Yerel Tarihleri Projesi, Proje Sorumluları /
Türkiye 1918-1923 The Project of the Local Histories of the National Struggle, Project Owners**

Muzaffer Şeker (Prof. Dr. / TÜBA Başkanı / TÜBA President)

M. Fatih Andı (Prof. Dr. / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörü / Rector)

Proje Bilim ve Danışma Kurulu / Project Scientific and Advisory Board

Azmi Özcan (Prof. Dr. / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Cezmi Eraslan (Prof. Dr. / İstanbul Üniversitesi)

Haluk Selvi (Prof. Dr. / Sakarya Üniversitesi)

Nurten Çetin (Prof. Dr. / Trakya Üniversitesi)

Süleyman Beyoğlu (Prof. Dr. / Marmara Üniversitesi)

Zekeriya Kurşun (Prof. Dr. / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Proje Yürütücüler ve Editörleri / Project Executors and Editors

Mustafa Göleç (Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Zeynep Kevser Şerefoğlu (Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

İlhami Danış (Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Cilt Koordinatörleri / Volume Coordinators

Mustafa Turan (Prof. Dr.) - Nasrullah Uzman (Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.)

Cilt Hakemleri / Volume Reviewers

Azmi Özcan (Prof. Dr.) - Nuri Köstüklü (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumluları / Project Administrative Affairs Officers

Mürsel Doğrul (Dr. / TÜBA Başkan Danışmanı / Advisor to the TÜBA President)

Büşra Bulut (Uzm. / Specialist / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

İngilizce Metin Revizyonu / English Text Revision

Zeynep Aysan (TÜBA Uzmanı / TÜBA Expert) - Mert Orhan (TÜBA Çevirmeni / TÜBA Translator)

Grafik Tasarım / Graphic Designer

Mustafa Altıntepe

Kapak Görseli / Cover Image: Misâk-ı Millî Haritası / The Map of National Oath (Kaynak: Türk Tarih Kurumu)

Baskı Yeri, Tarihi / Publication Place and Date: Tek Ses Ofset Matbaa San.Ltd.Şti Tel: +90 312 341 66 19 - Ankara / 2023

Baskı Adedi / Pcs.: 500

Türkiye Bilimler Akademisi / Turkish Academy of Sciences

Vedat Dalokay Cad. No: 112 06670 Çankaya - Ankara / Tel: +90 312 442 29 03 • www.tuba.gov.tr

© Türkiye Bilimler Akademisi 2023. Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz. Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

©Turkish Academy of Sciences, 2023. All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences. It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Editörlerin ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

The scientific responsibility for the language, scientific, ethical and legal aspects of all the articles included in the book belongs to the authors. Turkish Academy of Sciences and the editors have no responsibility

Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923 (C. 1): İzmir - Aydın - Manisa - Uşak - Kütahya - Afyonkarahisar - Eskişehir / ed. Mustafa Göleç, Zeynep Kevser Şerefoğlu ve İlhami Danış. -- Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2023.

644 s. ; 21 x 29,7 cm. -- (Tarih Serisi ; 1)

Bibliyografya var.

ISBN 978-625-8352-62-7 (Tk)

978-625-8352-63-4 (c. 1)

1. Türkiye--Tarih--Kurtuluş Savaşı, 1918-1923. 2. Türkiye--History--The War of Independence, 1918-1923. 3. Milli Mücadele dönemi, 1919-1923. 4. National Struggle period, 1919-1923.

DR589 M555 2023 c. 1

956.1023

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

**FATİH
SULTAN
MEHMET**
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

**MİLLÎ MÜCADELE'NİN
YEREL TARİHİ
1918-1923**

**LOCAL HISTORY
OF THE NATIONAL STRUGGLE
1918-1923**

**CİLT / VOL.
1**

**İzmir - Aydın - Manisa - Uşak - Kütahya
Afyonkarahisar - Eskişehir**

**TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES**

İÇİNDEKİLER

Table of Contents

Takdim

Foreword

Muzaffer Şeker

vii

Ön Söz

Preface

Mustafa Göleç, Zeynep Kevser Şerefoğlu, İlhami Danış

xi

Cilt Hakkında

About Volume

Mustafa Turan, Nasrullah Uzman

xxiii

Millî Mücadele Döneminde Batı Cephesi

The Western Front During the National Struggle

Mustafa Turan, Nasrullah Uzman

1

Millî Mücadele Döneminde İzmir

İzmir During the National Struggle

Mustafa Turan

23

Millî Mücadele Döneminde Aydın

Aydın During the National Struggle

Mustafa Turan, Nasrullah Uzman

79

Millî Mücadele Döneminde Manisa

Manisa During the National Struggle

Nejdet Bilgi

133

Millî Mücadele Döneminde Uşak

Uşak During the National Struggle

Sadiye Tutsak

187

Millî Mücadele Döneminde Kütahya

Kütahya During the National Struggle

Nasrullah Uzman

245

Millî Mücadele Döneminde Afyonkarahisar

Afyonkarahisar During the National Struggle

Zelkif Polat

283

Millî
Mücadele'de
Batı
Cephesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN

1. GİRİŞ

MİLLÎ MÜCADELE'DE BATI CEPHESİ

Prof. Dr. Mustafa TURAN¹
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN²

1.1. Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması ve Anadolu ile İlgili Hesaplar

İttifak Devletleri safında I. Dünya Harbi'ne girmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalaması üzerine Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin tarihi sebepleri vardır. Zira mütarekenin, ihtiva ettiği hükümler ve uygulanış tarzına bakılırsa kazanan ve kaybeden devletler arasında akdedilmiş sıradan bir ateşkes olmadığı anlaşılmaktadır. Mütarekede yer alan hükümler bütün Osmanlı ülkesinin/mirasının paylaşılmasına işaret ediyor, galip devletlere de bu hususta gerekli inisiyatif veriyordu.

İtilaf Devletlerinin I. Dünya Harbi sırasında aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla savaşın kazanılması halinde nüfuz alanlarını belirlemiş olmaları, mütarekenin paylaşım matuf bir ateşkes olarak ortaya çıkmasının gerekçesi olarak görülebilir. Ancak galip devletlerin Osmanlı mirasının paylaşılması yönündeki politikaları sadece I. Dünya Savaşı sırasındaki uzlaşma çabaları ile izah edilemez. Bu yönde takriben bir asır öncesinde başlayan paylaşım projeleri genel olarak Şark Meselesi kavramı/tabiri ile hukuki bir zemin bulmuş ve Batılı devletlerin Osmanlı Devleti ile ilgili hemen her meseleye müdahale etmeleri meşruiyet kazanmıştır. 1814'te toplanan Viyana Kongresi'nde ilk defa telaffuz edilen Şark Meselesi tabiri Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaanın himayesi için kullanılmışsa da zamanla daha geniş bir anlam kazanmıştır. "Avrupalı büyük devletlerinin Osmanlı Devleti'ni iktisadi, siyasi nüfuz ve hükmü altına almak veya sebepler ihdas ederek parçalamak ve Osmanlı idaresinde yaşayan muhtelif milletlerin bağımsızlıklarını sağlamak istemelerinden kaynaklanan tarihi meselelerin tümüne Şark Meselesi" denilmiştir.³ Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi Batılı devletlerin tüm dünyaya yeni bir düzen vermek, statükoyu yeniden tanzim etmek gibi bir hesapları vardır. Esasen mesele Batı medeniyetini benimsemeyen Osmanlı'nın hizaya getirilmesi olmayıp gücü yeten devletlerin yeni dünya düzeninde daha fazla pay alarak etki alanlarını genişletme çabasıdır. İşte bu noktada dünya siyasetinde hâkim bir rol oynayan devletlerin emperyal amaçları çatışmış, dostça bir paylaşım hiçbir zaman

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü E-Mail: mustafa.turan@hbv.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-5676-5043

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü E-Mail: nasrullah.uzman@hbv.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4245-1649

³ Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli bir Vesika", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Ord. Prof. Dr. İ Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul, 1979, s.607; Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1986, s.7 vd.; Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, İstanbul: Turan Yay., Tarihsiz, s.5 vd.; Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul: Orkun Yay., 1983, s.162 vd.

mümkün olmamıştır. Batılı devletlerin Yakın Çağ'ın başlarından itibaren muhtelif zamanlarda yaptıkları ittifaklar yeni çıkar çatışmalarına yol açmış, bir türlü tahayyül ettikleri paylaşım gerçekleşmemiştir. Nihayet 20. Yüzyıl sonlarında büyük devletlerin siyasi-ekonomik-askeri çatışmaları yeni ittifakları ortaya çıkarmış ve devletleri I. Dünya Savaşı'na sürüklemiştir.

Coğrafi mevkiinin taşıdığı önem ve asırlardan beri beslenen ihtiraslar sebebiyle kendisini parçalamak ve paylaşmak isteyen büyük devletlerin yürüttükleri politikalar sonunda dünya savaşına sürüklenen Osmanlı Devleti de 20. Yüzyılın başlarında oluşan gruplaşmada tarafsız kalamamış ve Almanya'nın yanında, İttifak devletleri safında I. Dünya Harbi'ne girmek zorunda kalmıştı. İtilaf ve İttifak bloklarının karşı karşıya geldiği bu savaşta Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu İttifak devletleri yenilmiştir. Ancak savaş sonunda geleceği en fazla kararan devlet Osmanlı Devleti olmuştur.

Gelişmeler göstermektedir ki, Osmanlı mirasının paylaşılması o kadar da kolay olmayacak; galip devletlerin çıkarları, yapılacak barışı mütemadiyen zorlayacaktır. 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile müttefikleri adına tek başına ateşkes imzalayarak, bütün isteklerini dikte ettirmeyi başaran ve İtilaf devletlerinin lideri durumundaki İngiltere, mütarekeden sonra da liderlik vasfını devam ettirecek, Türk topraklarının geleceği ve paylaşılması konusunda söz sahibi olacaktır. Türk milletinin kaderi/geleceği üzerindeki iradesi ise hesaba katılmayacaktır.

1.2. I. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Gizli Anlaşmalar ve Batı Anadolu'nun Durumu

Yeni bir dünya düzeni kurmaya girişen Batılı büyük devletler (İtilaf devletleri), I. Dünya Savaşı devam ederken aralarında bazı gizli anlaşmalar yapmak suretiyle Osmanlı ülkesinin dostça paylaşımı konusunda anlaşmışlardı. 1915 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Boğazların Rusya'ya verilmesini ihtiva eden **İstanbul (Boğazlar) Anlaşması** imzalanmıştı. Yine 1915 tarihinde Fransa, İngiltere ve Rusya arasında On İki Ada, Antalya ve çevresinin İtalya'ya bırakılmasını ihtiva eden Londra Anlaşması imzalanmış; bu anlaşmadan sonra İtalya, İtilaf devletleri yanında savaşa girmeyi kabul etmişti. 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında Türkiye'nin Orta Doğu topraklarının paylaşılmasını ihtiva eden **Sykes-Picot Anlaşması** imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Suriye kıyıları, Kilikya, Sivas, Elazığ, Maraş, Antep Fransa'nın olacak; Halep, Şam ve Musul da Fransız nüfuz alanı olarak tanınacaktı. Geri kalan topraklarda bağımsız bir Arap devleti veya Arap devletleri konfederasyonu kurulacaktı. Ancak, bu bölgenin de Akka-Kerkük hattının kuzeyi Fransa, güneyi İngiliz nüfuz alanı olarak belirlenmişti. Filistin'e uluslararası bir statü tasarlanırken, İskenderun'un da serbest liman olması kararlaştırılmıştı.⁴

Bu anlaşmadan da anlaşılacağı üzere, İngiltere'den farklı olarak Fransa'nın istekleri Anadolu içlerindeki topraklara kadar uzanıyordu. Ancak savaş ilerledikçe ve özellikle savaş sonrasında Fransa'nın toprak istekleri, Anadolu toprakları dışındaki bölgelerde ve Suriye mandası

⁴ Seçil Akgün, "Ankara Anlaşması-Hazırlanış ve Önemi", Prof. Dr. Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1981, s.3.

üzerinde toplanacaktı.⁵

Aynı yıl İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Petrograd Protokolü imzalanmış; Rusya, Trabzon’a kadar Doğu Karadeniz kıyıları ile Erzurum, Van ve Bitlis’in kendisine verilmesi karşılığında diğer Osmanlı topraklarının İngiltere ve Fransa arasında Sykes-Picot Antlaşması’na göre paylaşılmasını kabul etmişti. 1916 tarihinde İngiltere ile Hicaz Emiri Şerif Hüseyin arasında bağımsız Arap devletinin tanınacağını ihtiva eden McMahon Anlaşması imzalanmış, bu anlaşmadan hemen sonra Araplar Osmanlı Devleti’ne karşı isyan etmişlerdi. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 17 Nisan 1917 tarihinde Saint-Jean de Maurienne Anlaşması imzalanmış; Antalya, Menteşe (Muğla) Sancağı, Konya’nın büyük bir kısmı, İzmir ve kuzeyi İtalya’ya bırakılmıştır. Ancak Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin çıkması ve iç karışıklıklar sebebiyle bu antlaşma Rusya tarafından imzalanmamıştır.⁶

Anlaşılabileceği gibi gizli anlaşmalarla Anadolu, Dünya Harbi sırasında İtilaf devletlerince paylaşılmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonraki günlerde ise gizli anlaşmalarla belirlenen paylaşımın hukuki zeminde gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.

Bu gizli anlaşmalar dışında İtilaf devletleri safında yer alan Amerika Birleşik Devletleri’ne göre Türkiye’den Mezopotamya, Suriye ve Ermenistan gibi yerlerin derhal ayrılması gerekiyordu. Esasen Türklerin Avrupa’daki varlıklarına son verilmesi gerektiği kanaatine sahip olan Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson, Türklerin Boğazlar bölgesinden de çıkarılmalarını savunmaktaydı. Wilson Prensiplerinin 12. Maddesi⁷ de ABD’nin Osmanlı politikasında oynayacağı rolü göstermekteydi. Ayrıca ABD’nin, Türkiye toprakları üzerinde iktisadi hesaplar yaptığının da belirtilmesi gerekir. Zaten ABD, 12. Madde ile Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını peşinen kabul etmiş oluyordu. ABD’nin 12. Madde ile üzerinde durduğu başka bir husus da, Osmanlı Devleti ne şekilde parçalanırsa parçalansın, kim “mandater” olursa olsun, bu topraklarda ekonomik ve ticari bakımdan “açık kapı” veya “fırsat eşitliği” ilkesinin uygulanmasıydı.⁸

Kendi menfaat ve nüfuz alanlarını önce gizli anlaşmalarla belirleyen, daha sonra bunu Osmanlı Devleti’ne imzalattıkları Mondros Mütarekesi ile gerçekleştirmeye çalışan İtilaf devletlerinin çıkarları çok geçmeden çatışmıştır. Mütarekename’de yer alan hükümler, Türklere hareket imkânı bırakmazken, İtilaf devletlerinin de Anadolu’da takip edecekleri işgal siyasetlerini birbirinden ayıracak ve çatışmanın sebebini teşkil edecektir.

⁵ Osman Olcay, *Sevr Andlaşmasına Doğru*, Ankara: A.Ü. Basımevi, 1981, s.XIII-XIV.

⁶ Hikmet Bayur, “Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti’nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Anlaşmalar”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1975, s.45; Azmi Özcan, “Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12/3-4 (1999), s.3-4; Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2006, s.39 vd.

⁷ Wilson Prensiplerinin 12. Maddesi: “Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olan bölümlerinin sağlam egemenliği sürdürülmeli; buna karşılık, bugün Türk yönetimindeki öbür ulusal toplulukların kuşku götürmeyen biçimde yaşam güvenliği ve özerklik içinde gelişmesi sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında sürekli olarak tüm ulusların gemilerine ve ticaretine açık tutulmalıdır.” Bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989, s.10.

⁸ Fahir Armaoğlu, “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/38, (1997), s.633.

1.3. Mondros Mütarekesi ve Batı Anadolu'da İşgallerin Başlaması

29 Ekim 1914 tarihinde fiilen, 11 Kasım 1914 tarihinde de resmen I. Dünya Savaşı'na giren ancak dört yıl süren ve neredeyse bütün toprakları üzerinde cereyan eden savaşın sonunda kazanma umudu kalmayan Osmanlı Devleti mütareke istemek zorunda kalmıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nde yer alan hükümler galip devletlere bütün Osmanlı ülkesinin paylaşılması için gerekli imkânı vermiştir. Galip devletler, mütarekenin meşhur 7. Maddesi ile diledikleri yerleri işgal etme hakkını elde ettikleri gibi Osmanlı askerinin terhis edilmesiyle de işgallere karşı direnme gücünü kırmışlardır.

Mütareke görüşmeleri⁹ sırasında Osmanlı Devleti Temsilcisi Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in istek ve itirazları dikkate alınmadığı gibi Osmanlı Hükümeti'nce verilen talimatnamede¹⁰ işaret edilen konularda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Mütarekenamenin bazı maddeleri o kadar müphem kaleme alınmıştır ki, Türkler açısından hiç de iyi olmayacak yorumlara açıktır.¹¹ Rauf Bey, talimatnamede açıkça belirtilen "Memleketin hiçbir noktasına askerî kuvvet çıkarılmayacaktır." maddesi ile "Yunan harp gemilerinin girmesine müsaade edemeyiz." maddesine istinaden itirazlarını sürdürmüştür. Rauf Bey'e verilen mütareke teklifinde 7. Madde "Önemli sevkülceş noktalarının¹² işgal olunması" olarak ifade edilmiştir. Bu maddenin muğlak olduğu ve suiistimale açık bulunduğunu dile getiren Rauf Bey, "Can alacak noktalarımızı kâmilene ele geçirmek istiyorlardı. Bu o kadar mühim ve geniş bir manayı haizdi ki, bu haliyle kabul ihtimali dahi havsalaya sığmazdı. Memleketimizin dört bir tarafını birer bahane ile işgalleri altına alıp nefesimizi kesmek istemekten farksızdı." demiştir. Rauf Bey, herhangi bir sebep ve lüzum olmadığından bu maddenin silinmesini teklif etmişse de İtilaf devletleri maksatlarının "Türkiye'de her lüzum görecekları noktayı işgal etmek" olmadığını bildirerek bu maddenin silinmesini kabul etmemişler ancak "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet çıktığında herhangi sevkülceş noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır." şeklinde değiştirmişlerdir.¹³ Esasen değişen hiçbir şeyin olmadığı Anadolu'da işgaller başlayınca görülmüştür.

Yine Rauf Bey, galip devletler tarafından Anadolu'da gerçekleştirilecek işgallerde Yunanlıların yer almamalarını özellikle istemişse de bu istek karşısında şifahen teminat verilmiş, verilen teminat mütarekede yer almamıştır. Amiral Calthorpe bu konuda mütarekenin imzalanmasından hemen sonra Türklerin arzusu lehine hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmayı vadetmiştir. Calthorpe, gerçekten de 31 Ekim'de Londra'ya gönderdiği telgrafta Türk heyetinin ricalarını bildirmiştir. Aynı gün toplanan İngiliz Savaş Kabinesi'nde Calthorpe'un

⁹ Bu hususta bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, İstanbul: Truva Yay., 2004, s.95 vd.

¹⁰ Talimatname için bkz. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütârekelerinin Tarihi*, Ankara: Güney Yay., 1948, s.21-22.

¹¹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara: TTK Yay., 1991, s.27.

¹² Sevkülceş noktaları, asker sevkîyatının yapılabildiği yerlerdir. Ancak uygulamada diledikleri stratejik yerlerin kastedildiği anlaşılabilmektedir.

¹³ Mütareke görüşmelerinde yer alan Amiral Seymur, "Maksadımız Türkiye'de her lüzum göreceğimiz noktayı işgal etmek değildir. Fakat mesela on bin kişilik bir tümenin askerî vaziyetimiz ve ulaştırma yollarımızı tehlikeye düşürecek surette aleyhimize harekete geçerse o vakit biz, hükümetin arzu edip etmediğini düşünmeden o yeri derhal işgal ederiz." demiştir. Amiral Calthorpe ise maksatlarının bütün Türkiye'nin işgali olmadığını belirttiikten sonra bu maddenin "ihtilal ve igtîşâş (kargaşa) çıktığında herhangi bir sevkülceş noktasının işgali" suretinde yazılmasını teklif etmiştir. Bkz. Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, s.131-132.

telgrafında belirttiği konular görüşülmüştür. İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair herhangi bir suretle Türk Hükümeti'ne teminat verilmesi, "Durumun gerektirdiği gerçeklerin Türk zihniyetine müessir surette yerleşebilmesinin ancak böyle bir işgal ile mümkün olacağı..." ifadesi ile reddedilmiştir. Yine Yunan gemilerinin İstanbul'a sokulmaması konusundaki Türk ricasının kabul edilemeyeceği, ancak bu gemilerin mümkün mertebe arka safta tutulmak suretiyle bir tertibe konulacağı Amiral Calthorpe'a bildirilmiştir.¹⁴

30 Ekim 1918 tarihinde İngiltere temsilcisi Amiral Calthorpe ile Osmanlı Devleti temsilcisi Bahriye Nazırı Rauf Bey başkanlıklarında süren görüşmelerden sonra imzalanan Mondros Mütarekesi hükümleri şöyledir:

- 1- Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması sağlanacak, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İtilaf devletleri tarafından işgal edilecektir.
- 2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları, torpido ve kovan yerleri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek, bunları taramak veya kaldırmak için istenildiği zaman yardım edilecektir.
- 3- Karadeniz'deki torpil mevkileri hakkında mevcut bilgi verilecektir.
- 4- İtilaf Devletlerine ait harp esirleriyle Ermeni esir ve tutukluları İstanbul'da toplanacak, kayıtsız ve şartsız İtilaf hükümetlerine teslim olunacaktır.
- 5- Hudutların muhafazası ve iç güvenliğinin sağlanması için lüzumu görülen kuvvetlerden başkası derhal terhis edilecek, işbu askerî kuvvetlerin miktar ve durumları, Osmanlı Devleti'yle müzakere edildikten sonra, Müttefikler tarafından kararlaştırılacaktır.
- 6- Osmanlı kara sularında zabıta ve buna benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler müstesna olmak üzere Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri gösterilecek, Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.
- 7- Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek durum zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.
- 8- Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demiryollarından İtilaf devletlerinin istifade etmesi sağlanacak ve bunlar İtilaf devletleriyle savaş halinde bulunan devletlere kapatılacaktır. Osmanlı gemilerinden de ticaret ve ordunun terhisi hususlarında benzer şartlar içinde faydalanılacaktır.
- 9- İtilaf devletlerine, Osmanlı tersane ve limanlarında bütün gemilerin tamirleri için kolaylık gösterilecektir.
- 10- Toros Tünelleri Müttefikler tarafından işgal edilecektir.
- 11- İran'ın kuzeybatısında ve Güney Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetlerinin derhal savaştan evvelki hudut gerisine alınması hususunda evvelce verilen emir icra edilecektir. Güney Kafkasya'nın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından boşaltılması emredildiğinden kalan kısmı Müttefikler tarafından mahallî durum tetkik edilerek istenilirse boşaltılacaktır.
- 12- Hükümet haberleşmeleri müstesna olmak üzere telsiz, telgraf ve kabloların İtilaf memurları

¹⁴ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s.27-28.

tarafından denetimi sağlanacaktır.

13- Bahri, askerî ve ticari madde ve malzemenin tahrip edilmemesi sağlanacaktır.

14- Memleketin ihtiyacı sağlandıktan sonra kalan kömür, akaryakıt ve deniz levâzımının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilecek; zikredilen maddelerden hiçbirini ihraç olunmayacaktır.

15- Bütün demiryollarına İtilaf denetleme subayları memur edilecektir. Bunların arasında bugün Osmanlı Devleti'nin denetimi altında bulunan Güney Kafkasya demiryolları serbest ve tam olarak İtilaf memurlarının idaresi altına konacaktır. Ahalinin ihtiyacı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dâhildir. Osmanlı Devleti Bakü'nün işgaline itiraz etmeyecektir.

16- Hicaz, Asir ve Yemen'de, Suriye ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır ve Çukurova'daki kuvvetlerin muhafazası için lüzumlu olandan başkası 5. Maddedeki şartlara göre geri çekileceklerdir.

17- Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan birliklerine teslim olunacaklardır. Teslim olmadıkları takdirde Osmanlı Hükümeti haberleşme ve yardımı kesmeyi taahhüt eder.

18- Mısırata dâhil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanlar en yakın İtilaf muhafaza birliğine teslim edilecektir.

19- Alman ve Avusturya deniz ve kara subayları ile sivil memurları ve tebaasının bir ay içinde, uzak olanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa bir zamanda Osmanlı memleketini terk etmeleri sağlanacaktır.

20- Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephane ve nakil vasıtalarının kullanma tarzına ait verilecek talimata riayet olunacaktır.

21- Müttefiklerin menfaatlerini korumak için İâşe Nezareti yanında İtilaf temsilcileri bulunacak ve kendilerine bu konuda lüzum görülecek bütün bilgiler verilecektir.

22- Osmanlı harp esirleri İtilaf devletleri yanında muhafaza edilecek, sivil harp esirleri ile askerlik çağı dışında olanların terhisleri dikkate alınacaktır.

23- Osmanlı Devleti, Merkezi hükümetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.

24- Vilâyet-i Sitte'de (Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Bitlis) karışıklık zuhurunda bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilaf devletleri muhafaza ederler.

25- Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31. günü mahallî saat ile öğle vakti sona erecektir.

İmzalar: Arthur Calthorpe, Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah¹⁵

¹⁵ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.I, (Sadeleştiren: Faruk Özerengin), İstanbul: Emre Yay., 1993, s.43-44; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, Kısım 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1983, s.742-746; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983, s.11-13; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s.112-114; Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütârekelerinin Tarihi*, s.69-73; Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler), Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., 1977, s.1-5.

Mütareke imzalandığı sırada Amiral Calthorpe’un, “Mütarekename’ye imza atmakla, yıllardan beri insan kanı akıtılıp gidilişine nihayet vereceğimizi ümit ediyoruz.” sözlerine karşılık Türk Delegasyonu Başkanı Rauf Bey’in “Mütarekename’nin şartları ağırdır. Bununla beraber onları yerine getirmeğe sadâkatle çalışacağız. İngiliz devlet ve milletinin imzalarına sâdık, vaatlerine vefakâr olduklarına itimadımız vardır. Bu inanç, üzerimize düşen ağır vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Büyük İngiliz milleti ile müttefiklerinin taahhütlerine ve vaatlerine sadâkatle riayet edeceklerine olan itimadımızda hatamız yoktur zannındayız.” sözleri¹⁶ manidardır. Rauf Bey, sanki Müttefiklerin taahhüt ve vaatlerine sadık kalmayacaklarını ihsas etmektedir. Ayrıca Rauf Bey’in Townshend’e “Mütarekede ağır şartlar var. Bunlara razı oluşumuzun başlıca sebebi, İngilizlerin durumu kavrayarak millî izzet-i nefsimizi incitmekten çekineceklerine dair Calthorpe’un centilmence ve askerce verdiği teminattır.” demesi,¹⁷ aynı endişeleri ve teslimiyeti göstermesi bakımından önemlidir.

Mütareke imzalandıktan çok kısa bir süre sonra Amiral Calthorpe’un bu sözlerinin, vaatlerinin ve taahhütlerinin Mütarekename’nin maddeleri gibi güvenilir olduğu görülmüştür. Anlaşılan odur ki, Amiral Calthorpe’un emniyet verici sözleri, sadece İngilizlerin asıl niyetini gizlemeye yaramıştır.¹⁸ Nitekim mütareke imzalandıktan sonra galip devletlerin mütareke hükümlerine uymadıklarına; mütareke hükümlerini diledikleri gibi uyguladıklarına şahit olunmuştur. Kısaca Mondros Mütarekesi’nde Türk Delegasyonu Başkanı Rauf Bey vasıtasıyla yapılan girişimler, ustaca yürütülen İngiliz siyaseti ile sonuçsuz bırakılmış ve her şeye rağmen Wilson Prensipleri gereğince, Anadolu’da Türklerle meskûn olan yerlerin Türklerin elinde kalacağına güvenilerek mütareke imzalanmış ve silahlar teslim edilmiştir.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümlerinin doğurabileceği sonuçlar konusunda Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’ya itirazlarını bildirmiş, mütareke şartları dışına çıkan uygulamaları şiddetle protesto etmiş ve mütareke şartlarının uygulanması konusunda emri altında bulunan birliklere gerekli uyarılarda bulunarak tedbirler almaya çalışmıştır. Bu bağlamda, mütarekenin 16. Maddesi gereğince İtilaf ordularına teslimi gereken Türk kuvvetlerini Mustafa Kemal Paşa, Suriye hududu dışına çekmiştir. Böylece ordunun teslimini bir zaruret haline getirmekten kurtarmıştır. Bununla beraber İtilaf orduları, mütareke şartlarına dayanarak ve Suriye hududunun Maraş’ın kuzeyinden geçmekte olduğunu ileri sürerek, Halep’in kuzeyinde bulunan Türk kuvvetlerinin de kendilerine teslimini istemişlerdir. Fakat Mustafa Kemal bunu önlemiş, Suriye hududunun o tarihte Türk süngüleri tarafından fiilen muhafaza edilmekte olduğunda ısrar etmiştir.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın tenkit ve sert ikazları karşısında İstanbul Hükümeti, kendisinden kurtulmak için Yıldırım Orduları Grubu ile 7. Ordu Karargâhı’nı kaldırmış ve Mustafa Kemal Paşa’yı da Harbiye Nezareti’nin emrine almıştır.²⁰

Mütarekenin imzalanmasından hemen bir gün sonra Anadolu’da işgaller başlamıştır. 14 Mayıs

¹⁶ Orbay, *Cehennem Değirmeni*, Siyasi Hatıralarım, s.154.

¹⁷ Orbay, *Cehennem Değirmeni*, Siyasi Hatıralarım, s.156.

¹⁸ Sebahattin Sele, *İsmet İnönü, Hatıralar*, C.I, İstanbul: Bilgi Yay., 1985, s.164.

¹⁹ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul: MEB Yay., 1982, s.94-95.

²⁰ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s.31.

1919 tarihinde İzmir'deki istihkâmlar Müttefik kuvvetlerce müştereken işgal edilmiş iken, 15 Mayıs 1919 günü Yunanlılar tarafından İzmir şehri işgal edilmiştir. İzmir'in Yunanlılarca işgali mütareke hükümlerine uymayan haksız bir işgal olarak nitelendirilmiştir. Hakeza Anadolu'daki işgal edilen hemen her yerde Müttefik devletlerin emniyetlerini tehdit edecek bir durum olup olmadığına hiçbir zaman bakılmamış ve 7. Madde gerekçe gösterilmiştir. Bu itibarla Mondros Mütarekesi, bir ateşkes olmaktan öte bir anlam ifade etmiştir. Gerek mütareke hükümleri gerekse galip devletlerin mütarekenin uygulanışındaki tutumları, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Türk milletinin kaderinin belirlenmesi hususunda Osmanlı Devleti'nin taraf olmaktan çıkarıldığını ortaya koyduğu gibi muhtemel bir direnişin de önüne geçildiğini göstermiştir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra başlayan işgaller İzmir'le sınırlı kalmamış, kısa sürede Batı Anadolu'nun tamamına yayılmıştır. Batı Anadolu'da işgal edilen yerlerin tamamı doğrudan Yunanlılar tarafından işgal edilmemiştir. Bu yerleşimler, Anadolu'nun işgale uğrayan diğer illerinde olduğu gibi, önce İngiliz, Fransız veya İtalyan kuvvetlerince işgal edilmiş, daha sonra Yunanlılara bırakılmıştır. Mesela 17 Kasım 1918'de bir İngiliz Kontrol Birliği tarafından işgal edilen **Afyonkarahisar**, 16 Nisan 1919'da Fransız; 21 Nisan 1919'da İtalyan kuvvetlerince işgal edilmişken 28 Mart 1921 tarihinde de Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Afyonkarahisar 7 Nisan 1921'de Türk kuvvetlerinin eline geçmişse de 13 Temmuz 1921'de ikinci kere Yunan kuvvetlerince işgal edilmiş olup bu işgal 27 Ağustos 1922 tarihine kadar devam etmiştir. 25 Mayıs 1919 tarihinde Yunan kuvvetlerince işgal edilen **Manisa**, 8 Eylül 1922 tarihinde kurtarılabilmıştır. 27 Mayıs 1919 tarihinde Yunan kuvvetlerince işgal edilen **Aydın**, 30 Haziran 1919'da millî kuvvetlerin eline geçmişse de toparlanan Yunanlıların tekrar taarruzu üzerine millî kuvvetler tutunamamış ve çekilmek zorunda kalmıştır. 4 Temmuz'da tekrar Yunanlıların eline geçen Aydın 7 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusunun eline geçmiştir. 13 Temmuz 1920'de işgal edilen **Kütahya** 30 Ağustos 1922 tarihinde işgalden kurtulmuştur. 29 Ağustos 1920'de işgal edilen **Uşak** 1 Eylül 1922'de işgalden kurtulmuştur. 22 Mart 1919 tarihinde önce İngilizler tarafından işgal edilen **Eskişehir**, 20 Temmuz 1921 tarihinde de Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, 2 Eylül 1922 tarihine kadar işgal altında kalmıştır. 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetlerince işgal edilen **İzmir** de 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz'da yenilen Yunan kuvvetlerini takip eden Türk kuvvetleri tarafından 9 Eylül 1922 tarihinde istirdat edilmiştir.

Burada işgal ve kurtuluş tarihlerini verdiğimiz şehirler sancakların merkez kazalarıdır. İşgale uğrayan merkez kazalarla birlikte sancaklara bağlı diğer kazalar ve köyler de değişik tarihlerde işgale uğramıştır. İşgale uğrayan büyük şehirlerden köylere kadar yaşananlarla ilgili binlerce resmî belge bulunduğu gibi o dönemde olayların bizzat içinde bulunmuş ve şahit olmuş kişiler tarafından kaleme alınan pek çok hatırat da günümüze ulaşmıştır. Yerel tarih açısından belgeler gibi söz konusu hatıralar da büyük önemi haiz kaynaklardır.

Bu çalışmamızda Millî Mücadele'de İzmir, Aydın, Manisa (Saruhan), Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak ve Eskişehir Sancakları ele alınmıştır. İşgal döneminde bu sancaklarda meydana gelen olaylar birbirinden ayrı ele alınamayacak kadar iç içedir. Gerek işgallerin uygulanış

tarzı gerekse işgale karşı ortaya çıkan tepkiler büyük benzerlikler gösterdiği gibi sancaklar, kazalar, nahiyeler ve köyler arasında da muazzam bir irtibat ve iş birliği bulunmaktadır. Bu bölgedeki siyasi, askeri, sosyal gelişmeler Anadolu'nun diğer bölgelerindeki gelişmeler dışında değildir. İşgale rağmen kongrelere, meclislere delege ve mebus gönderen bölge halkı Millî Mücadele'nin bilinciyle hareket etmekten geri kalmamıştır.

Yunan işgali altında kalan bu şehirlerde yaşayan Türkler tahammül edilemez eziyetlere maruz kalmışlar, pek çok insan katledilmiş, yaralanmış, tecavüzlere ve hakaretlere uğramışlardır. Bütün bu şehirlerde işgal öncesinde başlayan tepkiler ve direniş iradesi, işgallerde yaşanan mezalim ve hukuksuzluklar sebebiyle kuvveden fiile geçmiştir. Bu şehirlerin hemen hepsinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, kurulan cemiyetlerin de fedakârca çalışmalarıyla Kuvâ-yı Milliye birlikleri teşekkül etmiş ve direnişler başlamıştır. Bu yönüyle Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında yerel halkın tepkileri, azmi, imanı ve kararlılığı her türlü takdirin üzerindedir.